

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

ENERGY SECURITY POLICIES IN TURKEY-EU RELATIONS

Emre ERDEMİR

Doktora Adayı

Marmara Üniversitesi

Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, Avrupa Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

emreerdemir55@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5410-4302

*Gönderim 11 Kasım 2022 – Kabul 30 Kasım 2022
Received 11 November 2022 – Accepted 30 November 2022*

Öz: Enerji, uluslararası ilişkiler disiplininde aktörlerin uzun dönemli stratejileri içerisindeki varlığını her dönemde devam ettirmektedir. Bu konum, çalışmanın iki aktörü olarak belirlenen Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) enerji ilişkileri için de geçerlidir. Hem Türkiye'nin hem de AB'nin enerji kaynaklarına sahip olan coğrafyalara yakınlığı ile bu kaynakların sırasıyla transit ve varış noktaları olmaları, enerji güvenliği politikalarının ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk karşısında çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye ile AB ilişkilerinin enerji güvenliği politikalarının getirdikleri sayesinde nasıl bir geleceğe doğru ilerleyeceğidir. Çalışma, enerji konusunda tarafların iş birliği ve çatışma yaşadıkları olgular üzerinden bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümü, Türkiye-AB enerji ilişkilerinin iş birliğine yol açan özelliklerine odaklanmaktadır. Enerji jeopolitiğinin yarattığı avantajların her iki tarafın çıkarlarına uygun bir konsensüs oluşturması olasılığı sorgulanmaktadır. İkinci bölümde, tarafların enerji güvenliği politikalarının farklılaşması nedeniyle meydana gelen gerilimli durum ele alınmaktadır. Makale, tarihsel bir sınırlandırma ile Türkiye ve AB arasındaki enerji güvenliği politikalarını 2019 yılına kadarki yaşananlar bağlamında incelemeyi tercih etmiştir. Böylece çalışmanın yazarı, 2019 yılı sonrasında okumasını yapacak yayınlar için bir basamak oluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, enerji güvenliği, Türkiye, Avrupa Birliği, Türkiye-AB ilişkileri

Abstract: Energy maintains its existence in the long-term strategies of actors within the discipline of international relations in every period. This position is also valid for the energy relations of Turkey and the European Union (EU), which are determined as the two actors of the study. The proximity of both Turkey and the EU to geographies with energy resources and the fact that these resources are transit and destination points, respectively, necessitate the consideration of energy security policies. In the face of this necessity, the study's primary research question is what kind of future the relations between Turkey and the EU will lead to thanks to the energy security policies. The study aims to evaluate the fact that the parties cooperate and conflict on energy.

The first part of this study focuses on the features of Turkey-EU energy relations that lead to cooperation. The possibility that the advantages created by energy geopolitics will generate a consensus in the interests of both parties is questioned. In the second part, the tense situation that occurs due to the differentiation of the energy security policies of the parties is discussed. The article prefers to analyze the energy security policies between Turkey and the EU in the context of what happened until 2019, choosing a historical limitation. Thus, the study's author aims to create a stepping stone for publications that will be read after 2019.

Keywords: Energy, energy security, Turkey, European Union, Turkey-EU relations

GİRİŞ

Türkiye-AB ilişkileri, ortaklık başvurusunun yapıldığı 1959 yılından günümüze kadar gelen süreç içerisinde inişli-çıkışlı bir döngü içerisinde. Tarafların resmi olarak 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile başlayan ortaklık serüvenleri, Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi ile adaylık statüsüne, 3 Ekim 2005 itibariyle ise katılım müzakerelerine evrilmesine rağmen günümüzde ilişkilerin fiili olarak durma noktasına geldiği görülmektedir. Son yıllarda katılım müzakerelerinin esasını oluşturan fasılların açılma/kapanma sıklığının uzaması, ilişkinin nihai hedef olan tam üyelikle taçlandırılmasını engellemektedir. Bu engel durumuna karşın şaşkıncu bir biçimde taraflardan hiçbirisi üyelik perspektifini resmi olarak sonlandırma düşüncesinde değildir. Çalışma tam da burada devreye girerek tüm olumsuzluklara karşı bir umut ışığı olarak karşımızda duran olgunun enerji sayesinde canlandırılabilceğini düşünmektedir. Bu canlanmanın gerçekleşmesinin ilerici bir adımını Tagliapietra (2018), “Türkiye’nin AB üyelik hedefinin pozitif bir görünüme evrilmesi” olarak görmektedir. Böyle bir algının oluşmasında tarafların yıllardır süren üyelik sürecinin yanında Türkiye’nin jeopolitik konumundan dolayı enerji kaynaklarının kıtaya taşınmasındaki ana güzergahlardan biri olmasının rolüne de ayrıca dikkat çekilmektedir (Bechev, 2017: 12). Roberts da Türkiye-AB ilişkileri gibi büyük resmin bir parçasını oluşturan enerji faslının tarafların arz güvenliklerini sağlamak konusundaki anahtar pozisyonunu ön plana çıkarmaktadır (2004: 19).

Yukarıda teker teker sıralanan Türkiye-AB enerji ilişkilerinin avantajlı yönlerinin tam tersi gelişmelerin de bulunduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, tarafların enerji ilişkilerinin sorunsuz olduğunu kesinleştirecek yorumlar, doğru bir analiz şekli olmayacaktır. AB’nin son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarını iç tüketiminde kullanım oranının yükselmesi karşısında (European Commission, 2021) Türkiye’nin kömür, petrol ve doğal gaz başta olmak üzere diğer birincil enerji kaynaklarına olan yüksek orandaki bağımlılığını azaltma konusundaki yetersizliği (Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2014) tarafların aynı yönde hareket etme imkanlarını azaltmaktadır (Karagöl vd., 2017: 4). Ancak tarafların bu faktörden daha öncelikli olarak ilgilendikleri başka bir konu başlığının da bulunmaktadır. Bu faktör, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin (GKRY) 2004 yılında “adanın tamamını temsil eden” bir şekilde AB üyesi olmasıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden sorunlar silsilesidir. AB üyeliğinin meydana getirmiş olduğu tablo neticesinde hem Türkiye-AB üyelik müzakereleri sekteye uğraması hem de GKRY’nin Doğu Akdeniz bölgesinde kendi münhasır ekonomik bölge (MEB) ilan ettiği deniz alanlarında hidrokarbon kaynakları arama faaliyetlerinde bulunması, ilişkilerin ortaklık düzeyinden dost-düşman dikotomisine dönüşmesine yol açmıştır.

Makale, enerji ilişkilerinin hangi olaylar üzerinden ele alınacağını ortaya koyan kısa bir giriş sonrasında, arz güvenliği politikalarını merkeze alarak Türkiye ile AB arasında iş birliği ve çatışmaya neden olan noktaları kaleme alacaktır. İlk olarak iş birliğinin Türkiye-AB enerji güvenliği açısından yansımaları anlatılacaktır. Ardından tarafların enerji güvenliği politikalarında GKRY’nin kapsadığı alan ile MEB’in sebep olduğu deniz yetki alanları problemleri detaylandırılacaktır. Tüm bu bulguların geliştirilip derinleştirilmesiyle de makalenin sonuç bölümü yazılacaktır. Bu yazımla çalışmanın temel araştırma sorusu, amaç ve hedef boyutları cevaplanarak makale tamamlanacaktır.

1. TÜRKİYE-AB ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI: İŞ BİRLİĞİNİN YANSIMALARI

Çalışmanın bu bölümü, Türkiye-AB enerji ilişkilerinin ortaklık perspektifi dahilinde yürütülmesini kolaylaştıracak önemli dayanakları tespit etmeyi ve ortaya koymayı esas almaktadır. Bu bakımdan elimizde verili olan ilk tespit; Türkiye'nin coğrafyanın sağladığı avantajla transit bir ülke olmayı, AB'nin ise enerji arz güzergahlarını çeşitlendirmeyi amaçladığı gerçeğidir (Roberts, 2004: 21). Tarafların böyle bir gerçeklik üzerinden politikalarını kurguladıklarının nedenleri aramak için 2006 yılına gitmek gerekmektedir. AB'nin enerji güvenliği politikalarını doğrudan değiştiren ve bu değişikliğin yansımalarının Türkiye'yi de çerçeve içerisine almasının ilk işaretleri, ismi anılan yılda gerçekleşen Ukrayna Gaz Krizi'dir.

Tarihsel süreç içerisinde Avrupa kıtasına giden Rus doğal gazın önemli bir kısmı, Ukrayna üzerinden ulaştırılmıştır. 2005 yılında Ukrayna'da Turuncu Devrim sonrasında Rusya karşıtı bir yönetimin başa gelmesiyle birlikte olumsuz anlamda değişim yaşayan iki ülke arasındaki ilişkiler, enerji alanında da zorluklara sebebiyet vermiştir. Rusya, "ekonomik gerekçe"leri bahane ederek Ukrayna'ya sattığı doğal gazın metre-küp fiyatını artırmak istemiştir (Kramer, 2006). Ukrayna'nın bu durumu kabul etmemesi üzerine 1 Ocak 2006 tarihinde Rusya, kıtaya günlük gönderdiği gazda kesintiye giderek AB enerji arz güvenliğini tehlikeye sokmuştur (Parfitt, 2006). 2006 krizi, üç gün gibi sınırlı bir zamanla sınırlı kalsa da AB, Rus gazına olan enerji bağımlılığını azaltmak için yeni projeler üretmesi gerektiğini tekrardan anlamıştır. Bu bağlamda 2008-2009 yıllarında "Nabucco" olarak isimlendirilen doğal gaz boru hattı projesiyle Hazar Havzası ve Orta Asya'dan gelecek doğal gazın, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştır (Kusznir, 2013: 5). 2009 yılında Nabucco için anlaşma imzalanmasına, 2011 yılında hattın yapımına başlanması için karar verilmesine rağmen teknik problemler ve maliyetlerin artmasının getirdiği iktisadi koşullarla birleşen sorunlar yumağı, projesinin rafa kaldırılmasıyla başarısız bir girişim olarak kalmıştır (Reuters, 2014).

Nabucco'nun başarısızlığı; bir taraftan AB'nin enerji arz çeşitlendirmesine yönelik istekliliği için yeni projelere yönelmesine, Türkiye açısından da enerji merkezi (hub) olma hedefinin canlandırılmasına fırsat aralamıştır. 2006 yılında yaşanan doğal gaz krizinin bir benzerini 2009 yılında tekrardan hissedilen AB üye ülkeleri, Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığının azaltılması için farklı tedarikçilerden sağlanacak kaynakların kullanımına yönelik adımlar atmaya başlamıştır (European Commission, 2014: 3). Bu çalışmaların somut olarak reel politığe yansımalarının ilk örneği "Güney Gaz Koridoru" olarak tanımlanan Hazar Havzası ve Orta Asya coğrafyalarında bulunan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa kıtasına ulaştırılmasıyla verilmiştir (Erdoğan, 2017: 12). Güney Gaz Koridoru'nun temel direği olarak ise Türkiye topraklarından geçecek Azeri gazının Avrupa'ya ulaştırılmasının planlandığı Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (*Trans Anatolia Natural Gas Pipeline - TANAP*) kararlaştırılmıştır. Hem AB'nin hem de Türkiye'nin enerji arz güzergâh çeşitliliğine fayda sağlayacak proje, Avrupa kıtasının doğu tarafındaki girişinde Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (*Trans Adriatic Pipeline*) ile bağlanarak tedarik ağını genişletecek şekilde tasarlanmıştır (Taştan, 2022: 2). TANAP için 24 Aralık 2011 tarihinde Türkiye ile Azerbaycan arasında mutabakat zaptı yapılmış (TANAP, 2012), 26 Haziran 2012 tarihinde ise tarafların hükümetleri projenin resmi anlaşmasını imzalamışlardır (TANAP, 2012). Doğal gaz boru hattı projesi ile 16 milyar metre-küp Azeri gazının 6 milyar metre-küpünün Türkiye'ye, 10 milyar metre-küplük kısmının ise Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenerek arz güvenliğinin karşılanmasına yönelik önemli bir kazanım elde edilmiştir (Dünya Gazetesi, 2019). Ayrıca boru hattının 16 milyar metre-küplük

kapasitesinin ileriki yıllarda 31 milyar metreküpe çıkarılması imkanına sahip olunması da tarafların gelecekte yaşayabilecekleri enerji arz güvenliği sorunlarına da çözüm oluşturmaya dönük senaryolar arasındadır (Kansu, 2019: 289). Teknik özellikleriyle Türkiye'nin enerji jeopolitiğindeki var olan güç kapasitesini ileri seviyeye taşıma potansiyeli olan proje, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan "Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi" isimli dokümanda da AB ve üye devletlerin enerji güvenliği politikası hedeflerine uyumlu görülmüştür (European Commission, 2014: 3).

Türkiye-AB enerji ilişkilerinin Güney Gaz Koridoru'nun temel parçalarından olan TANAP ile TAP sayesinde geliştirilen iş birliği olanaklarının ekonomik ve siyasi alanda yansımalarının yanı sıra, kurumsal gelenekten etkilendiği de kaydedilmektedir (Sayın, 2016: 58). Burada değinilmek istenen konu başlığı, tarafların 2005 yılında başlayan müzakere sürecinin de enerji faslının gelişimine yön verdiğidir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünü sonuçlandırmadan önce Türkiye-AB katılım müzakerelerinde enerji faslının geldiği noktayı ele almak faydalı olacaktır. AB-TR katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması sonrasında enerji de diğer müzakere fasılları gibi tarama süreci içerisinde yer alarak 15-17 Mayıs 2006 ile 14-15 Haziran 2006 tarihlerinde mevzuat açısından bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2007: 1). Tarama sürecinin olumlu şekilde ilerlemesi sonrasında Avrupa Komisyonu, Mart 2007 tarihinde tarama sonu raporunu görüşülmek üzere AB Bakanlar Konseyi'ne göndermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2007). Bu zaman zarfına kadar son derece olumlu bir atmosferde ilerleyen enerji faslı, Türkiye-AB müzakerelerinin yaşanan olumsuz gelişmelerden etkilenerek yavaşlaması nedeniyle kapatılma aşamasına ulaşamamıştır.¹ İlişkilerde yaşanan geriye gidiş karşısında Avrupa Komisyonu, Türkiye ile müzakere sürecinin tekrardan normal koşullarına getirilmesini sağlamak adına Mayıs 2012 tarihinde "Pozitif Gündem" olarak bilinen süreci başlatmıştır (European Commission, 2012). "Pozitif Gündem" ile ilişkilerin yeniden canlandırılmasına yönelik çabaların artısını gören fasıllardan biri de enerji olmuştur. Bu bakımdan 2012-2015 yılları arasında Türkiye-AB enerji iş birliğinin rayına oturtulmasına yardımcı olmak amacıyla için ilk etapta çalışma grupları oluşturulmuş olup, sonrasında ise çabalar 16 Mart 2015 tarihinde taraflar arasında "Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu"nun başlatılmasıyla meyvelerini vermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Yapılan diyalog toplantısı sonrasında yayınlanan "Ortak Deklarasyon"da taraflar arasındaki üyelik mekanizmasının harekete geçmesini engelleyen sorunların ortadan kaldırılması için anlaşılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Türkiye ile katılım müzakerelerinin canlandırılması kararı sonrasında daha da hareketli bir zaman dilimine giren enerji ilişkileri, 29 Kasım 2015 Türkiye-AB Zirvesi'nde de tartışılan konu başlıklarında arasında olmuş ve bu kapsamda mevcut "Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu"nun 2016 yılında da devam ettirilmesi uygun görülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2015). Bu karar doğrultusunda 28 Ocak 2016 tarihinde Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu toplantısının ikincisi yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2016a).

Ocak 2016 sonrasında Türkiye ile AB'nin tekrardan enerji diyalogu toplantısı yapması mümkün olmamıştır. Böyle bir durumun oluşmasında 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi'nin sonuç bildirisinde ilan edilen "Ortak Göç Eylem Planı" nı teşvik

¹ Buna dair çıktılara çalışmanın ikinci bölümünde yer ayrılmıştır.

edecek mutabakat maddelerinin uygulanmasında yaşanan güçlükler (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2016b), Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde yapılan darbe girişimi sonrasında alınan tedbirlerin AB tarafınca eleştirilmesi (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 411) ve son olarak Doğu Akdeniz’de yaşanan deniz yetki alanları mücadelesinin yarattığı gerilimler etkili olmuştur. Çalışmanın kısıtlılığı nedeniyle makalenin ikinci bölümünde sıralanan gelişmelerden Doğu Akdeniz eksenindeki süreç analiz edilecektir.

2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI: İŞ BİRLİĞİNDEN ÇATIŞMAYA

Enerji, bir önceki bölümdeki verilerin yardımıyla çalışmanın iki aktörü açısından da ilişkilerin itici gücü olarak kullanılma yeteneğine haizdir (Tocci, 2016: 4). Ancak hem uluslararası politikada yaşanan gelişmeler hem de Türkiye ile AB’nin kendilerine özgü çıkarları ile bu çıkarların meydana getirdiği stratejilerdeki farklılıklar, enerjinin taraflar arasında çatışma oluşturma potansiyelini artırmaktadır. Günümüzde Türkiye-AB enerji ilişkilerinin durumu, GKRY’nin AB üyeliği ve bu üyeliğin Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının yarattığı egemenlik mücadelesiyle birleşerek daha da gerilimli bir biçim kazanmıştır. Bu gerilimin sonucunda GKRY faktörü; sadece ikili ilişkiler bağlamında veya bölgesel bir mesele olarak kalmayarak çok boyutlu ve girift bir niteliğe bürünmüştür. Bölüm, iki alt başlık altında Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarının neden iş birliğinden çatışmaya doğru hızlı bir dönüşüm geçirdiğini örnek vaka üzerinden tartışacaktır. Tartışma neticesinde Doğu Akdeniz jeopolitiğinin Türkiye ile AB iş birliğinin bozulmasına olan yönelimleri ortaya konacaktır.

2.1. Türkiye-AB Enerji İlişkilerinde GKRY Faktörü

Enerjinin Türkiye ile AB arasında negatif etki yaratan bir durum arz etmesinin başlangıcı 1 Mayıs 2004 tarihine kadar geriye götürülebilir. Başlangıç olarak sayılan tarih, Kıbrıs Adası’nın güneyinde bulunan Rum nüfusun adanın tümünü kapsayacak şekilde “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında AB’ye üye olarak kabul edilmesini temsil etmektedir (Morelli, 2019: 13). Bu adımla birlikte Türkiye’nin AB üyelik perspektifinin içerisinde uzun yıllardır yer alan “Kıbrıs Sorunu”, 2004 yılı itibariyle artık tamamen küresel bir ihtilaf konusu haline gelmiş olmaktadır (Grigoriadis, 2017:6). Birleşmiş Milletler (BM) parametreleri olarak kabul edilen “iki toplumlu, iki kesimli bir Kıbrıs” tahayyülüne tamamen aykırı bir biçimde hayata geçirilen AB’nin 2004 genişlemesi, (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022), Türkiye’nin üyelik hedefi için de olumsuz okumaların sayısını artırmıştır (Arıkan, 2004: 4; Kalehsar, 2019: 7). Uluslararası ilişkilerin mevcut konjonktürü etrafında Türkiye; Yunanistan’ın yanında GKRY’nin de, kendisinin AB üyelik adımlarının önündeki engellerden biri olacağını düşünmeye başlamıştır (Nachmani, 2001: 73).

Türkiye’nin duyduğu endişe, çok uzak olmadan somut olarak kendisini göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin katılım müzakerelerinin başlamasına onay verildiği Aralık 2004 tarihli Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde AB, Gümrük Birliği’nin 2004 yılında üye olan 10 ülkeye de genişletilmesini istemiştir. Bu istek, Zirve Sonuç Bildirgesi’nin 19. paragrafında Türkiye’nin katılım müzakerelerine başlamasının şartlarından sayılmıştır (Council of the European Union, 2005). 29 Temmuz 2005 tarihinde Gümrük Birliği’nin yeni üye devletlere uygulanmasını sağlayacak Ek Protokol’ü imzalayan Türkiye, bu metne ek olarak belgenin GKRY’yi tanıma anlamına

gelmediğini belirten bir deklarasyon da yayımlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2005). Bu deklarasyonuna bir karşılık olarak AB, 21 Eylül 2005 tarihli ortak açıklamasında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni yeni katılan üye devletlere de genişletmesi gerektiğini, aksi takdirde Gümrük Birliği'nin işleyişine dair müzakere fasıllarının açılmayacağını beyan etmiştir (European Commission, 2005). Türkiye'nin Ek Protokol'ü GKRY'yi de dahil edecek şekilde genişletmemesi sonrasında 11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi toplantısında AB tarafından verilen kararda "Ek Protokol'de belirtilen taahhütleri yerine getirene kadar Türkiye'nin karşılamakla yükümlü olduğu sekiz müzakere faslının² açılmayacağı, açılan fasılların ise kapatılmayacağı" ilan edilmiştir (European Commission, 2006). Bu karar ışığında Türkiye'nin 2004 genişlemesinin kendisine sıkıntı yaratabileceğine dair endişeleri doğrulanmıştır. Kıbrıs Sorunu ile buna bağlı olarak ortaya çıkan GKRY'nin tanınması meselesi, AB'nin kurumsal kararıyla bir çeşit "tehdit" haline gelmiştir.

AB'nin Türkiye stratejisinin enerji açısından da olumsuz bir pozisyon oluşturduğu görülmüştür. Bir önceki bölümde bahsedilen enerji faslının tarama raporunun onay için AB Bakanlar Konseyi'ne gönderilmesi aşaması, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin kararıyla ortada kalmıştır. 2006-2009 yılları arasında Türkiye'nin Ek Protokol'ün GKRY'ye de genişletilmesi konusunda adım atmaktan kaçınması ilişkilerin seyrinde de belirleyici olmuştur (Karlık, 2006: 80). Bu belirleyiciliğin göstergesi, 8 Aralık 2009 tarihli AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi toplantısında GKRY'nin tek taraflı olarak Türkiye'nin altı müzakere faslını³ bloke etmesi ve bu fasılların açılabilmesi/kapanabilmesi için taraflar arasındaki ilişkilerin normalleşmesini şart koşmasıdır (Council of the European Union, 2009). GKRY'nin tek taraflı bloke ettiği fasıllar arasında enerjinin de yer alması, Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarını kötüye götürme kaygısı taşıyan stratejik bir karardır. GKRY hem Türkiye'nin AB üyelik sürecini engellemek -müzakere fasıllarının açılış-kapanış kriterleri AB üye devletlerinin oybirliği ile kararlaştırılıyor- hem de kendi enerji politikalarını uygulamaya geçirmek noktasında AB içerisindeki kazanımlarını artırmayı önceleyen bir strateji geliştirmiştir (Chislett, 2015: 2). Bu bağlamda gelecek alt başlık, GKRY'nin Doğu Akdeniz politikasının Türkiye-AB enerji ilişkilerinde nelere mal olduğunun tespitine ayrılacaktır.

2.2. Türkiye-AB Enerji İlişkileri: Deniz Yetki Alanları İhtilaflarının Gerilime Neden Olması

1960'lı yıllardan günümüze gelen süreçte Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin açık denizlerde yaptıkları keşif çalışmaları (Stocker, 2012: 585; Bahgat, 2011: 28) enerji çalışmalarıyla ilgilenen tüm kesimlerin dikkatini çekmiştir. Bu devletlerden birisi olarak GKRY, özellikle 2000-2004 yılları arasında bölgede yoğun arama ve sondaj faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin bilinen örneklerinden birisi, 2001 yılında GKRY'nin Norveç bandıralı "Northern Access" gemisine kendisine ait olduğunu iddia ettiği açık deniz sahalarında enerji kaynakları rezervleri bulmak adına araştırma izni vermesidir (Gözügüzelli, 2018: 8). Verilen izin çerçevesinde GKRY'nin hidrokarbon

² 11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler toplantısında, Türkiye'nin askıya alınan müzakere fasılları: Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler.

³ 8 Aralık 2009 tarihli AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde GKRY'nin tek taraflı olarak bloke ettiği fasıllar: İşçilerin Serbest Dolaşımı, Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür, Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası.

aramalarına Türkiye, “uluslararası hukuka dayalı egemenlik haklarının ihlal edildiği” gerekçesiyle müsaade etmemiş, sonuç olarak araştırma gemisi bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır (Collinsworth, 2012: 25). Türkiye’nin bir örneği verilen engelleyici davranışlarına rağmen GKRY, AB üyesi olmanın arifesinde bir ülke olarak bölgedeki çalışmalarına hız kesmeden devam etmiştir. Açık deniz sahalarındaki görünümünü siyasi alana da taşıyan GKRY, 2 Nisan 2004 tarihinde kendi parlamentosunda bitişik bölge ile MEB ilan etme kararı almış ve bu kararları BM’ye göndererek tescil edilmesini sağlamıştır (United Nations, 2004a; United Nations, 2004b). Siyasetin diplomatik araçlarla desteklenmesinin bir tezahürü olan bu gelişmeler; Mısır (2003), Lübnan (2007) ve İsrail (2010) ile imzalanan MEB Sınırlandırma Anlaşmaları’yla GKRY tarafında taçlandırılmıştır (Leventis, 2012: 11).

Türkiye, GKRY’nin yukarıda açıklanmaya çalışılan aktif bir dış politika izlenimine bir devlet refleksi göstererek karşılık vermeye çalışmıştır. Bu devlet refleksinin reel politığe yansması, Türkiye’nin 2 Mart 2004 tarihinde içerisinde kendi kıta sahanlığının koordinatlarının da yer aldığı bir nota belgesini BM’ye göndermesiyle meydana gelmiştir (Deveci, 2004: 25). Adı geçen nota belgesinde, Türkiye kendi tezlerini iki konu çerçevesinde ele almıştır: İlk olarak Türkiye; imzalanan anlaşmaların “egemenlik haklarına hanel getirdiğini” deklare etmiş, ikincisi husus anlamında “GKRY’nin Kıbrıs Adası’nın tamamını temsil etmeye yetkili bir otorite olmadığını” dile getirmiştir (United Nations Division for Oceans Affairs and the Law of the Sea, 2004). Türkiye’nin bu dönemdeki Doğu Akdeniz politikası, GKRY’nin anlaşmalarla oluşturmaya çalıştığı statüye izin vermeme şeklinde özetlenebilecek bir çerçeveye oturtulabilir. Ancak 2007 yılında GKRY’nin kendi MEB sınırları olarak ilan ettiği bölgeyi 13 parselde ayıracak yasayı parlamentosundan geçirmesiyle birlikte (Alper, 2020: 33) bölgenin enerji jeopolitiğinde güçlü bir konuma ulaşması, Türkiye’nin stratejisinin başarı şansını zayıflatmıştır (Tziampiris, 2015: 143). GKRY’nin Doğu Akdeniz’i bir enerji merkezi haline getirmeye dönük yöntemleri karşısında Türkiye, Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarla argüman geliştirmeyi tercih etmiştir (Giamouridis, 2012: 14). 2007-2011 yılları arasında kapsayan bu dönem içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın resmi metinlerinin çoğunluğunda “GKRY’nin uygulamalarının Kıbrıs müzakerelerini göz ardı ettiği”, “Kıbrıs Türklerinin haklarını hiçe saydığı” ve “Güney Kıbrıs’ın adanın tümünü temsil eden hukuki otorite olmadığı” (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2007; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2010) üzerinden bir savunma mekanizması geliştirilmiştir.

2011 yılında GKRY’nin Doğu Akdeniz’de belirlediği 12. parseldeki Afrodite sahasında doğal gaz keşfetmesi sonrasında Türkiye, Doğu Akdeniz stratejisinde paradigma değişikliğine gitmiştir (Kostianoy ve Carpenter, 2018: 55). Belirtilen paradigma değişikliği, 2011 yılına kadar sadece devlet kurumlarının açıklamalarıyla sınırlı kalan Doğu Akdeniz politikasının daha aktif araçlarla dinamizm kazanmasına çalışılmasıdır. Bu görüntüyü veren iki olguyu şöyle sıralamak mümkündür: İlk olgu, Türkiye’nin 21 Eylül 2011 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile “Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması” imzalaması ve hemen akabinde KKTC tarafından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na (TPAO) bölgede arama ve çıkarma yapması için ruhsat verilmesidir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011). Diğer olgu ise Türkiye’nin 2017 yılında Fatih ve 2018 yılında Yavuz isimleri verilen iki sondaj gemisini satın alarak Doğu Akdeniz’deki sondaja başlayan devletler arasında ismini yazdırmasıdır (BBC News Türkçe, 2020). Sıralanan iki örnekle Türkiye, Doğu Akdeniz’de aktif olarak enerji denkleminin bizzat içerisinde olduğunu göstermiştir (Sezer ve Özkan, 2019: 1).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kararlı paradigma değişikliğinin etkileri, GKRY-Yunanistan ikilisinin AB nezdinde lobi faaliyetlerini artırmasını da beraberinde getirmiştir (Şengül, 2019). AB tarafının Türkiye karşıtı bir yorumla GKRY-Yunanistan tezlerini destekler bir biçimde 15 Temmuz 2019 tarihinde Dış İlişkiler Konseyi'nde almış olduğu karar, bu bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Buna göre AB Dış İlişkiler Konseyi, Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerinin “uluslararası hukuka açıkça aykırı olduğu” ve “üye devletlerin egemenlik haklarını ihlal ettiği” gerekçeleriyle Türkiye'ye yaptırım uygulanması kararı almıştır (Council of the European Union, 2019a). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını görmezden gelmeye devam eden AB Dış İlişkiler Konseyi, 14 Ekim 2019 (Council of the European Union, 2019b) ve 11 Kasım 2019 (Council of the European Union, 2019c) tarihlerindeki toplantılarında da bazı kişi ve kurumlara da yaptırım getirmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının AB çıkarlarına ne kadar zıt olduğunun simgesi olan bu yaptırım süreçleri, uzun yıllara dayanan ilişkilerin ortaklıktan kopma noktasına doğru yaklaştığının tezahürü olmuştur (Sartori, 2021: 383).

AB'nin yaptırım kararlarına ve ilişkilerin gerilim siyasetine dönmesi risklerine rağmen Türkiye, bölge ile ilgili güncellenmiş politik argümanlarından vazgeçmemiştir. Bunun en somut göstergesi, 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye ile BM tarafından meşru otorite olarak kabul edilen Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'dır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 5). Böylece Türkiye -KKTC ile yapılan 2011 yılındaki anlaşmayı saymazsak- Doğu Akdeniz bölgesindeki bir ülkeyle ilk defa kendi deniz yetki alanlarını belirleme konusunda anlaşmaya varmıştır (Erciyes, 2019: 20). GKRY'nin 2003 yılından itibaren bölge ülkeleriyle yapmış olduğu anlaşmaların bir benzerini ilk defa yapan Türkiye, böylece Doğu Akdeniz enerji jeopolitiğinde oyun değiştirici bir rol oynama konusunda stratejik bir adım atmıştır (Çelikkpala, 2020). Türkiye'nin diplomasi alanındaki güçlenen konumu karşısında Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde AB, mutabakat muhtırasının uluslararası hukuk ile üye devletlerin haklarına aykırılık teşkil ettiğini belirterek üye devletlerin Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'yle dayanışmaya devam edeceklerini beyan etmiştir (Council of the European Union, 2019d). AB üye devletlerinin ortak bir sesle duyurdukları bu açıklama, Doğu Akdeniz'in Türkiye ile AB arasında iş birliği yerine gerilim durumunu daha da pekiştirecek yeni bir sorun alanı olacağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

SONUÇ

Türkiye ile AB arasında yarım yüzyılı aşan ilişkilerin bütününe bakıldığında tüm alanlarda başarılı bir ortaklık süreci bulunduğu söylenemez. Çalışmanın inceleme kapsamına aldığı dönem de, genel resmin izdüşümü olarak Türkiye-AB ilişkilerinin dönemlere, olaylara ve gelişmelere bağlı konjonktürden etkilenerek spektrumun iki ayrı ucu arasında gidip geldiğini kanıtlamaktadır. Bu gelgitler; sadece Türkiye'nin çeyrek asırlık aday ülke statüsünün kaybedilmesi tehlikesinin yanında, AB'nin de en uzun süreli ilişki içerisinde olduğu bir ülkeyi kendi sınırları içerisine alamaması risklerini de taşımaktadır. Taraflar arasında karşılıklı beklentilerin karşılanmasında yaşanan zorluklar, çeşitli konuların da devreye girmesiyle ilişkileri derin çatlakların olduğu bir tabloya benzetmektedir. Günümüzde Türkiye-AB ilişkilerinin çıkmaza girmesi, yıllardır devam eden sürecin nihai olarak tam üyelikle sonuçlanmamasının getirdiği ‘bıkkınlıkların dışavurumu’dur.

Enerjinin de tarafların birbirlerine olan bakış açılarının dışarısında kalması beklenemez. Bu anlamda Türkiye ile AB'nin enerji güvenliği politikalarının ortaklık gösterdiği noktalar; arz, tedarik ve kaynak çeşitliliğinin yaratılmasıyla tek bir ülkeye/bölgeye bağımlılığın azaltılmasına dayanmaktadır. Tarafların jeopolitik ve jeostratejik açıdan yakınlaşmalarına gerektiren projeler, enerji ilişkilerinin pozitif bir atmosferde ilerlemesi için kaldıraç görevi görmektedir. TANAP ve TAP gibi uluslararası nitelik barındıran yeni güzergahların oluşturulmasıyla Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarının geleceği için iyimser bir fikir birliği sağlanmıştır. Güney Gaz Koridoru'nun enerji piyasalarına getirmiş olduğu alternatif arz imkânı, tarafların gelecekte enerji alanında ortak bir motivasyonla hareket edebilmelerini kolaylaştırmıştır.

Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarını pozitiflikten uzaklaştıran gelişmeler, makalede GKRY'nin uluslararası alanda sergilemiş olduğu dış politika davranışları üzerinden bir analize tabi tutulmuştur. GKRY'nin AB üyeliği ile yine bu ülkenin Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına sahip olmak için attığı siyasi ve diplomatik adımlar, Türkiye'nin dış siyasetinde savrulmalara yol açmıştır. Bu savrulmalar, hem AB ile olan katılım müzakerelerinin sürekliliğini bozmuş hem de ülkenin ulusal çıkarlarına karşı bir saldırı haline bürünmüştür. AB üyeliğinin getirdiği avantajları kullanmaya gayret gösteren GKRY ile ona destek veren Yunanistan sayesinde Türkiye, üyelikle sonuçlanması gereken bir süreçten blokajlar, vetolar ve yaptırımlarla perçinleşen bir gerilemeye doğru itilmiştir. Bu bağlamda Türkiye-AB ilişkilerinin ve özelde enerji ilişkilerinin temelini oluşturan enerji güvenliği politikalarının iş birliğine doğru dönmesi için GKRY-Yunanistan ikilisinin tezlerinin AB ile diğer üye devletler tarafından kabul görmemesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, AB'nin de Türkiye gibi bir paradigma değişikliğine giderek aday ülke ve katılım müzakerelerine devam ettiği bir ülkeye karşı hakkaniyetli davranması elzemdir.

Sonuçta çalışmanın önerdiği çözüm, tarafların GKRY ve deniz yetki alanları sorunlarını bir bütün olarak değerlendirerek, bölgede var olduğu ispatlanan enerji kaynaklarının kullanımı konusunda "kazan-kazan" denkleminde uygun politikalar geliştirmeleridir. Bunu sağlamak için Türkiye-AB kurumsal kültürünün, tarafların sorun alanlarını belirleyerek diyalog dinamiklerini harekete geçirmesinin gerekliliği çok açıktır. Tam tersi bir durum; 2019 yılı sonu itibariyle fikir ayrılıklarının keskinleştiği dönemi de aratacak şekilde, enerji ilişkilerinin tarafların ilerlemesine yardımcı olan değil, geriye götüren anlayış oluşturması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alper, G. (2020). “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz’deki Münhasır Ekonomik Bölge İlanları ve Sınırlandırmaları: Türkiye’nin Güvenliği ve KKTC Üzerindeki Etkiler”. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 29–42. <https://dergipark.org.tr/en/pub/anasamasd/issue/56231/775587>.
- Arıkan, H. (2000). “Avrupa Birliği’nin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 6 Kasım 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46436> adresinden erişildi.
- Bahgat, G. (2011). “Israel’s Energy Security: Regional Implications”. *Middle East Policy*, 18(3), 25–34. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00495.x>.
- BBC News Türkçe. (2020, Ağustos 21). “Kanuni: Türkiye'nin Kaç Sondaj ve Sismik Araştırma Gemisi Var, Nerelerde Arama Yapıyorlar?”, 15 Aralık 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53867412> adresinden erişildi.
- Bechev, D. (2017). Securing the Energy Union: Five Pillars and Five Regions. Stang, Gerald (Ed.), *European Union Institute for Security Studies* (No. 32). <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Report%2032.pdf>.
- Chislett, W. (2015, Ekim 5). *Turkey’s 10 Years of EU Accession Negotiations: No End in Sight*. Real Instituto Elcano. 5 Kasım 2022 tarihinde <https://www.realinstitutoelcano.org/en/work-document/turkeys-10-years-of-eu-accession-negotiations-no-end-in-sight/> adresinden erişildi.
- Collinsworth, D. A. (2012). “Doğu Akdeniz Gazı ve Türkiye’nin Durumu”. Faustmann, Hubert, Gürel, Ayla ve Reichberg, Gregory M. (Eds.), *Cyprus Offshore Hydrocarbons: Regional Politics and Wealth Distribution*. Peace Research Institute Oslo & Friedrich Ebert Stiftung, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 23-28.
- Council of the European Union. (2005, Şubat 1). *Brussels European Council 16/17 December 2004 Presidency Conclusions*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf adresinden erişildi.
- Council of the European Union. (2009, Aralık 8). *Council Conclusions on Enlargement/Stabilisation and Association Process*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.pdf adresinden erişildi.
- Council of the European Union. (2019a, Temmuz 15). *Turkish drilling activities in the Eastern Mediterranean: Council adopts conclusions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/07/15/turkish-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-conclusions/> adresinden erişildi.
- Council of the European Union. (2019b, Ekim 14). *Turkey’s Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Conclusions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/14/council-conclusions-on-turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean/> adresinden erişildi.

Council of the European Union. (2019c, Kasım 11). *Turkey's Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Framework for Sanctions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/11/turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-framework-for-sanctions/> adresinden erişildi.

Council of the European Union. (2019d, Aralık 12). *European Council Meeting (12 December 2019) – Conclusions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/media/41768/12-euco-final-conclusions-en.pdf> adresinden erişildi.

Çelikpala, M. (2019, Aralık 15). “Türkiye Doğu Akdeniz’de Oyunu Nasıl Değiştirdi? Şimdi Ne Olacak?” *Fikir Turu*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://fikirturu.com/jeo-strateji/turkiye-dogu-akdenizde-oyunu-nasil-degistirdi-simdi-ne-olacak/> adresinden erişildi.

Çelikpala, M. (2020, Mart 14). “Doğu Akdeniz’de Küresel Rekabet”. *Perspektif*. 7 Kasım 2022 tarihinde <https://www.perspektif.online/dogu-akdenizde-kuresel-rekabet/> adresinden erişildi.

Deveci, H. A. (2017). Cyprus: A Federal or Two-state Solution? *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 15–36.

Dünya Gazetesi. (2019, Temmuz 2). TANAP Tamam Avrupa’ya Gaz Vermeye Hazır. 29 Ekim 2021 tarihinde <https://www.dunya.com/sectorler/enerji/tanap-tamam-avrupaya-gaz-vermeye-hazir-ozel-haberi-448927> adresinden erişildi.

Erciyes, Ç. (2019, Aralık 20). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması: Türkiye’nin Siyasi ve Hukuki Tezleri Sahadaki Uygulamaları*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/data/dogu-akdeniz-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlendirilmesi.pdf> adresinden erişildi.

Erdoğan, N. (2017). “TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3). <https://doi.org/10.25287/ohuibf.319259>.

European Commission. (2005, Eylül 21). *Press Corner*. Enlargement: Turkey Declaration by the European Community and Its Member States. 5 Kasım 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_05_243 tarihinde erişildi.

European Commission. (2006, Aralık 11). *2770th Council Meeting General Affairs and External Relations*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_352 adresinden erişildi.

European Commission. (2012, Mayıs 17). *Positive EU-TR Agenda Launched in Ankara*. 14 Aralık 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_359 adresinden erişildi.

European Commission. (2014, Mayıs 28). *European Energy Security Strategy*. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> adresinden erişildi.

European Commission. (2021). *EU Energy in Figures: Statistical Pocketbook 2021*. Publications Office of the European Union, Bruxelles.

Faustmann, H. (2011). “The Cyprus Issue After Accession”. Ker-Lindsay, James, Mullen, Fiona ve Faustmann, Hubert (Eds.), *An Island in Europe: The EU and the Transformation of the Cyprus*, I.B. Tauris, Londra, 13-41.

Giamouridis, A. (2012). “The Offshore Discovery in the Republic of Cyprus Monetisation Prospects and Challenges”. *Oxford Energy* (NG 65). Oxford. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2012/07/NG_65.pdf adresinden erişildi.

Gözügüzelli, E. (2018). *Deniz Siyaseti-GKRY Siyaseti-Hukuksal Haklarımız*. Türkiye Emekli Subaylar Derneği (TESUD). 6 Kasım 2022 tarihinde <http://www.tesud.org.tr/uploads/editor/upload/files/G%C3%BCney%20K%C4%B1br%C4%B1s%20deniz%20stratejis.pdf> adresinden erişildi.

Grigoriadis, I. N. (2017, Temmuz). *Cyprus Negotiations Thwarted by Issues on Security and Guarantees*. Stiftung Wissenschaft Und Politik German Institute for International and Security Affairs. 11 Mayıs 2022 tarihinde https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C28_gri.pdf adresinden erişildi.

Kalehsar, O. S. (2019). “Energy Insecurity in Turkey: Opportunities for Renewable Energy”. In *Asian Development Bank Institute* (No. 1058). 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/546881/adbi-wp1058.pdf> adresinden erişildi.

Kakışım, C. ve Erdoğan, S. (2018). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Yaşanan Gelişmeler”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 399–420.

Kansu, Z. N. (2019). “Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği’nin Güney Gaz Koridoru ve Türkiye’nin Konumu”. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 288–306. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/909918>.

Karagöl, E. T., Kavaz, İ., Kaya, S. ve Özdemir, B. Z. (2017). *Türkiye’nin Milli Enerji ve Maden Politikası*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://setav.org/assets/uploads/2017/06/Analiz203.pdf> adresinden erişildi.

Karluk, R. (2006). “Güney Kıbrıs’ın Gümrük Birliği’ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 69–89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847847>.

Kostianoy, A. G. ve Carpenter, A. (2018). “Oil and Gas Exploration and Production in the Mediterranean Sea”. Kostianoy, Andrey G. ve Carpenter, A. (Eds.), *Oil Pollution in the Mediterranean Sea: Part I*, Springer, Switzerland, 53-78.

Kramer, A. E. (2006, Ocak 2). “Russia Cuts Off Gas to Ukraine in Cost Dispute”. *The New York Times*. 26 Şubat 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2006/01/02/world/europe/russia-cuts-off-gas-to-ukraine-in-cost-dispute.html?pagewanted=all> adresinden erişildi.

Kusznir, J. (2013). “TAP, Nabucco West, and South Stream: The Pipeline Dilemma in the Caspian Sea Basin and Its Consequences for the Development of the Southern Gas Corridor”. In *Caucasus Analytical Digest* (No. 47). Caucasus Analytical Digest. 2

Kasım 2022 tarihinde <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-47-2-8.pdf> adresinden erişildi.

Leventis, Y. (2012). “Sıcak Sularda Kontrolü Tasarlamak: Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Egemenliği Hedefleyen Tavrı”. Faustmann, Hubert, Gürel, Ayla ve Reichberg, Gregory M. (Eds.), *Cyprus Offshore Hydrocarbons: Regional Politics and Wealth Distribution*, Peace Research Institute Oslo & Friedrich Ebert Stiftung, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 7-16.

Morelli, V. L. (2019, Nisan 15). *Cyprus: Reunification Proving Elusive*. Congressional Research Service. 25 Eylül 2022 tarihinde <https://fas.org/sgp/crs/row/R41136.pdf> adresinden erişildi.

Nachmani, A. (2001). “What Says the Neighbor to the West? On Turkish-Greek Relations”. Kirişçi, Kemal ve Rubin, Barry (Eds.), *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power* Lynne Rienner Publisher, Colorado, 71-92.

Parfitt, T. (2006, Ocak 2). Russia Turns off Supplies to Ukraine in Payment Row, and EU Feels the Chill. *The Guardian*. 26 Şubat 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/02/russia.ukraine> adresinden erişildi.

Reuters. (2014, Mayıs 1). Don’t Cry for the Nabucco Pipeline. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/idUS232853865520140501> adresinden erişildi.

Reuters. (2015, Mart 23). “Turkey’s First Nuclear Plant Delayed, ‘Not Ready before 2022.’” 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/turkey-nuclear-delay-idUKL6N0WL4GW20150323> adresinden erişildi.

Roberts, J. (2004). “The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues”. *Turkish Policy Quarterly*, 3(4), 17–45. <http://aei.pitt.edu/6768/>.

Sartori, N. (2021). “EU–Turkey Energy Dialogue: Moving Beyond the Accession Negotiations Framework”. W. Reiners, Wulf ve Turhan, Ebru (Eds.), *EU-Turkey Relations Theories, Institutions, and Policies*, Palgrave Macmillan, Londra, 373-393.

Sayın, Y. (2016). “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19(2), 41–62. <http://sbmyod.selcuk.edu.tr/sumbtd/article/view/365>.

Sezer, M. ve Özkan, M. (2019, Ağustos 7). “Turkey Says Drill Ships Continue Work in Eastern Mediterranean, Another En Route. U.S.”. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-cyprus-turkey-ships/turkey-says-drill-ships-continue-work-in-eastern-mediterranean-another-en-route-idUSKCN1UX123> adresinden erişildi.

Stocker, J. (2012). “No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean”. *The Middle East Journal*, 66(4), 579–597.

Şengül, E. (2019, Ağustos 7). “Yavuz Drilling Vessel Starts Operations in East Med”. *Anadolu Ajansı*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/europe/yavuz-drilling-vessel-starts-operations-in-east-med/1551838> adresinden erişildi.

Tagliapietra, S. (2018). *A New Strategy for EU-Turkey Cooperation*. Bruegel. 26 Şubat 2020 tarihinde https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2018/12/a-new-strategy-for-eu-turkey-energy-cooperation_en_1369.pdf adresinden erişildi.

TANAP. (2012, Haziran 26). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma”. 19 Mayıs 2021 tarihinde https://www.tanap.com/store/file/TANAP_Hukümetlerarası_Anlaşma.pdf adresinden erişildi.

Taştan, K. (2022, Haziran). “Turkey and European Energy (In)Security: What Role for Turkey in European Energy Security Following the Russian Invasion of Ukraine?” Stiftung Wissenschaft Und Politik German Institute for International and Security Affairs. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C38_Turkey_EuropeanEnergySecurity.pdf adresinden erişildi.

Tocci, N. (2016, Eylül). *Turkey and the European Union: Scenarios for 2023*. Istituto Affari Internazionali. 5 Ağustos 2022 tarihinde http://www.iai.it/sites/default/files/feuture_1.pdf adresinden erişildi.

Tsakiris, T., Ülgen, S. ve Han, A. K. (2018, Mayıs). *Gas Developments in the Eastern Mediterranean: Trigger or Obstacle for EU-Turkey Cooperation?* 28 Şubat 2020 tarihinde https://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No.22_D5.6_final_upload1.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı*. 15 Aralık 2022 tarihinde https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/1DOGU_AKDENIZ_DENKLEMINDE_STRATEJIK_ADIM.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2005, Temmuz 29). *Türkiye'nin Kıbrıs'la İlgili Deklarasyonu, 29 Temmuz 2005*. 5 Kasım 2022 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-kibris_la-ilgili-deklarasyonu_-29-temmuz-2005.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2007, Ocak 30). NO: 18- 30 Ocak 2007, *Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretlerini hk*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_18---30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi_nin-dogu-akdeniz_deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk_.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2010, Aralık 21). No: 288, *21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2011, Eylül 21). No: 216, *21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2007, Mart 22). *Screening Report Turkey Chapter 15-Energy*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_6_muzakere_sureci/2_2_6_2_tarama_raporlari/Screening_Report-Chapter_15_-_Energy-TR.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2015, Kasım 29). *29 Kasım 2015 tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi*. 11 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/29_kasim_2015_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2016a, Ocak 28). *Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu Toplantısı*. 14 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/SEPB/enerjifaslidokumanlar/ortak_basin_aciklamasi_tr.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2016b, Mart 18). 18 Mart 2016 tarihli *Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi*. 13 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/SEPB/enerjifaslidokumanlar/ortak_basin_aciklamasi_tr.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). *Chapter 15-Energy*. 14 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/80_en.html adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2014, Aralık 10). *2015-2019 Stratejik Planı*. 10 Aralık 2022 tarihinde http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/nQbTc+etkb_stratejik_plani.pdf adresinden erişildi.

Tziampiris, A. (2015). *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*. Springer Publishing, Switzerland.

United Nations. (2004a, Nisan 2). *Law to provide for the Proclamation of the Contiguous Zone by the Republic of Cyprus*. United Nations. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_cz_proclamation.pdf adresinden erişildi.

United Nations. (2004b, Nisan 2). *Law to provide for the Proclamation of the Exclusive Economic Zone by the Republic of Cyprus*. United Nations. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf adresinden erişildi.

United Nations. (2004), “The Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea”. *Law of the Sea Bulletin No:54*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.un.org/depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf adresinden erişildi.